

suositusten ansiosta. Toisaalta matkailu on laajentanut nautinnollisten ruokakokemusten skaalaa. Ruuasta on tullut myös moraalinen dilemma, sillä veganismi ja kehitysmaiden tuottajien asemaa edistämään pyrkivä reilu kauppa haluavat tehdä kyseenalaiseksi itsekokeskeisen, toisista piittaamattoman nautintojen tavoittelun muiden ihmisten ja muiden eläinten kustannuksella.

Kaikkiaan Johanna Mäkelän tarjoilema kokonaisuus on suorastaan hämmentävän moniainekseen ja monin tavoin kiinnostava. Tieteellisenä saavutuksena se muistuttaa kuitenkin enemmän marttakeittiön valmistamaa kotoista kunnan ateriaa kuin gourmetpäivällistä. Michelin-tähtiä en olisi valmis jakamaan. Yleisinä kriittisinä huomautuksina voi todeta, että

teoreettiset ainekset ovat jääneet puolikypsiksi ja ajatus hyppelhti toisinaan pikemmin lauseiden lomissa kuin niitä pitkin edeten. Asiat tulevat esiin hieinan sokin.

On myös todettava, että otsikko vastaa huonosti työn sisältöä, sillä kulttuurista vaihtelua aineistossa on perin vähän. Tutkimus nojaa vahvasti brittiläiseen ruokasosiologiaan. Britannian perinteinen ruokakulttuuri ei tarjoa erityisen rikasta maaperää ruokaan kohdistuville pohdinnoille. Ratkaisua voi tietenkin puolustaa sen perusteella, että tilanne on varsin samanlainen Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Bourdieuläiset distinktiot eivät toimisi erittelyn välineinä. Ruuan asema ihmisten elämässä ja vallitsevassa kulttuurissa ei ole täällä sillä tavoin kes-

keinen kuin etenkin Ranskassa tai Italiassa, mikä näkyy vaikkapa televisio-ohjelmista. Kun ajattelee ympäröivän ruokakulttuurin tasoa ja laajuutta, tekee mieli ohimennen heittäytyä epäisänmaalliseksi ja todeta, että EU:n elintarvikeinstituutti istuisi paremmin Parmaan kuin Viikkiin.

Otsikko lupaa siis enemmän kuin sisältö antaa. Jos tosiaan halutaan selvittää aterioinnin kulttuurista vaihtelua, olisi mentävä Intiaan ja Kiinaan, Kaliforniaan, Afrikkaan jne. Vasta sitten olisi mahdollista kunnolla paneutua ruuan antropologian peruskysymyksiin: Mitä ja miten ihmiset syövät? Miksi ihmiset syövät sitä, mitä syövät? Miten ja miksi syöminen tavat muuttuvat?

Viron etnisistä suhteista

PIRKKO-LIISA RAUHALA

Marju Lauristin ja Mati Heidmets ovat koonneet antologian, jossa 19 kirjoittajaa (heistä 12 Tarton yliopistosta ja 15 naisia) tarkastelee 19 kirjoituksessa monikulttuurisuuden ja vähemmistökysemyksen konkreettista tilaa Virossa. Antologiat ovat harvoin onnistuneita kokonaisuuksia, kun niitä kirjoitetaan tulosvastuun paineissa julkaisuluetteloiden kartuttamiseksi. Tämä antologia on poikkeus. Siinä on selkeä yhteinen kysymys, jota kaikissa artikkeleissa tematisoidaan. Kirja on mukaansatempaava, lukijan ennakkokäsityksiä ravisteleva, toistuvasti uusia näkökul-

mia esiin kääntävä kokonaisuus. Vetovoimaa selittää se, että suurin osa artikkeleista on empiirisiä tutkimusraportteja.

Teos jakautuu kuuteen kokonaisuuteen, joista ensimmäisessä esitellään teoreettisia lähtökohdita vähemmistökysemyksen tarkasteluun. Toisessa osassa painopiste on enemmistön ja vähemmistön sosiaalisessa asemassa ja työmarkkina-asemassa sekä ryhmien omissa näkemyksissä asemastaan. Kolmannessa osassa syvennyttään identiteetin ja kielen suhteeseen. Neljäs osa on omistettu koulutusjärjestelmälle ja viides tiedotusvälineille, joita

Marju Lauristin & Mati Heidmets (toim.)
The Challenge of the Russian Minority Emerging Multicultural Democracy in Estonia
Tartu: Tartu University Press, 2002
396 s.

tarkastellaan sosiaalista identiteettiä muovaavina instituutioina. Kuudennen osan muodostaa Mati Heidmetsin ja Marju Lauristinin kirjoittama yhteenveto, joka itsenäisenä lukunaan puo-

lustaa paikkaansa empiiristen raporttien esiin nostamien kysymysten pohdintana. Yhteenvedo suhteuttaa artikkelien empiiriset tulokset teosta kuljettavaan teemaan: mitä vuonna 1991 uudelleen itsenäistyneen Viron valitsema vähemmistöpoliittinen linja on merkinnyt maan yhteiskuntasuhteissa?

Irrottauduttuaan Neuvostoliiton valtapiiristä Itä-Euroopan maat ovat herättäneet laajaa poliittista ja tutkimuskiinnostusta. Siitä suuri osa on kohdistunut uudelleen itsenäistyneiden tai kyseisessä prosessissa muodostuneiden uusien valtioiden yhteiskuntarakenteiden ja -suhteiden muodostumiseen. Lauristin ja Heidmetzin toimittama teos ja sen noin 450 lähdeviitettä tarjoavat edustavan lukemiston aihepiiriin. Monet politiikan tutkijat, oikeusoppineet ja muut yhteiskuntatieteilijät ovat koettaneet selittää etnisten vähemmistöjen asemaa, jota voi pitää Itä-Euroopan murroksessa kehkeytyneenä uutena sosiaalisena kysymyksenä. Balkanilla se riistäytyi verisiksi sodiksi ja on toisissa maissa johtanut pakolaisuuteen, joka ulottuu Suomeenkin mm. Slovakian romanien turvapaikkahakemuksissa.

Virossa vähemmistökysymys on Neuvostoliiton väestönsiirtopoliittikan tulosta. Kun vuonna 1939 Viron väestöstä vajaan 4 prosenttia oli syntynyt Viron ulkopuolella, kyseisen väestön osuus vuonna 1989 oli 26 prosenttia ja ulkomaista alkuperää olevien osuus maassa oli samaan aikaan lähes 40 prosenttia. Tällä hetkellä noin kolmannes Viron väestöstä on slaaveja, ja heistä suurin osa on Neuvostoliiton aikana maahan tulleita venäläisiä (myös ukrainalaisia ja valkovenäläisiä). Nyky-Virossa on poliittisesti korrekti tapa käyttää il-

maisuja venäjää puhuvat ja viroa puhuvat. Se on myös johdonmukaista sillä perusteella, että Virossa poliittisen ja valtion kansalaisuuden ehtona on viroa kielten taito, ei etninen tausta.

Uudelleen itsenäistyttyään Viron valtio teki niin idässä kuin lännessäkin runsaasti arvostelua herättäneen omaperäisen ratkaisun, kun kansalaisuuden saamisen ehdoksi asetettiin viroa kielten taito kaikilta muilta viroa taitamattomilta paitsi noin 80 000 kansalaiselta, jotka kuuluvat 1600-luvulta alkaen muodostuneeseen alkuperäiseen venäläisvähemmistöön. Viron ratkaisu oli ulossulkeva valtion kansalaisuuden ja poliittisten oikeuksien osalta. Ratkaisun toinen puoli ilmaistiin samalla selkeästi. Se tarkoitti viroa taitamattomien ottamista mukaan uuteen yhteiskuntaelämään tasavertaisina taloudellisina toimijoina, sosiaalisten oikeuksien haltijoina sekä oikeutettuina äänestämään kunnallisvaaleissa; näistä viimeksi mainittu on edelleen harvinaista monissa Euroopan maissa.

Ulkoa päin on ollut helppo arvostella Viron ratkaisua melkein mistä näkökulmasta tahansa. Sitä on voitu pitää kostonhaluisena ja kohtuuttomana vähemmistön ulossulkemisena tai uskaliaana riskin ottona, joka olisi voinut johtaa näkyviin konflikteihin. Viron vähemmistöpolitiikan erikoisuus on juuri se, että etnistä konfliktia ei ole puhjennut. Viron yhteiskuntapoliittisessa elämässä käsitteeksi muodostunut toinen viro eli murroksessa hävinneiden joukko joutuu kohtaamaan syrjäytymistä, joka on sidoksissa ikään, asuinpaikkaan ja heikkoon koulutukselliseen asemaan etnisestä taustasta riippumatta.

Vaikka Viron ratkaisu ei ole synnyttänyt avoimia konflikteja,

jännitteiltä ei ole vältytty. Kun Viron venäläiset ovat tulleet maahan Neuvostoliiton hegemonistisessa projektissa, he ovat tietenkin täysin Länsi-Euroopan siirtolaisista ja pakolaisista eroava ryhmä; Länsi-Eurooppaan ei yksikään saapuja ole tullut kuin omaan maahansa tai ”vapauttamaan” kantaväestöä, saati hallitsemaan sitä. Neuvostoliitosta Vieroon tulleet venäläiset ovat tarvinneet runsaasti sopeutumiskykyä huomattessaan, että he eivät ole enää suuressa neuvostokansojen perheessä eikä se Venäjä, josta he aikanaan lähtivät, olekaan puoleensa vetävä paluuma. Viron venäläisistä suurin osa ei halua palata Venäjälle vaan pitää viroa kotimaanaan ja arvostaa virolaista yhteiskuntaa ja elämänmenoa. Tämän kanssa ristiriidassa on se empiirinen tulos, että venäläiset eivät kuitenkaan ole järin innostuneita opiskelemaan viroa eivätkä enää vuonna 2001 tehdyn tutkimuksen mukaan pitäneet valtiollisia poliittisia oikeuksia tavoittelemisen arvoisina. Laimea kiinnostus politiikkaan ja dramaattisen alhainen äänestysaktiivisuus ovat silmiinpistävä ilmiö virokielistenkin keskuudessa.

Virolaiset sopeutuivat neuvostokaudella venäläisväestöön, ja sen seurauksena 60 prosenttia virolaisista puhui sujuvasti venäjää vielä vuoden 2000 väestölaskennan mukaan, kun Viron venäläisväestöstä viroa puhui 38 prosenttia. Saman lähteen mukaan virokielistä 30 prosenttia puhui myös englantia, kun sitä venäjää puhuvista hallitsi vajaan 16 prosenttia. Uudelleen itsenäistynyt viro valtiona tahtoi päästä neuvostoaikaisista rakenteista, mikä tarkoitti korkeassa asemassa olleiden venäjänkielisten syrjäyttämistä valtion instituutioista, paikallishallinnosta ja suur-

yriyten johdosta sekä uusien kansalaisuusehtojen asettamista koko venäläisväestölle. Viron kansallisen historian kautta ratkaisun voi ymmärtää. Se ei vielä tarkoita, että sen voisi hyväksyä, vaan jäljelle jää kysymys, jonka kirjan kirjoittajat suoraan ja viitteellisesti tuovat esiin useassa kohdassa: miten muuten Viro olisi voinut menetellä? Vastausta kysymykseen ei tässä kirjassa rakenneta kontrafaktiivisilla spekulatioilla, vaan katsotaan empiirisiin analyyseihin, mitä kyseisen ratkaisun seurauksena Viron yhteiskunnassa tapahtuu.

Kirjassa on toinen toistaan kiinnostavampia yksittäisiä artikkeleita. Marje Pavelsonin ja Mai Luukin empiirinen analyysi antaa vivahteikkaan kuvan Viron työmarkkinoista ja virolaisten ja venäläisten sijoittumisesta niille. Erot työmarkkina-asetmassa virolaisten ja venäläisten välillä ovat odotuksia vastaamatoman pieniä, ja jotkut tekijät, kuten työttömyyteen sysäävä alhainen koulutustaso, ovat jopa enemmän viroa kuin venäjää puhuvien ongelma. Yhdeksi päätendenssiksi nousee, että venäläisten on vaikeampi päästä työmarkkinoille, mutta heidän on helpompi säilyttää jo niillä saavuttamansa asema. Yksi sosiaalinen jako muodostuu siitä, että työmarkkinoilla hyvässä asemassa olevat ammattitaitoiset tai erikoistuneet työläiset ovat venäjänkielisiä, kun taas akateemiset asiantuntijat ovat vironkielisiä.

Valeria Jakobsonin empiirisiin aineistoihin perustuva artikkeli poliittisesta, etnokulttuurisesta ja kansalaisidentiteetin rakenta-

misesta venäjänkielisessä Viron lehdistössä vuodesta 1947 alkaen on pienimuotoisuudessaan poikkeuksellisen informatiivinen ja tiheä katsaus. Kirjoittaja suodattaa aineistoistaan mielenkiintoisen kartan, jossa hän tiivistää identiteetin hakemisen heikentyviä ja vahvistuvia suuntia (s. 181). Viron venäläiset esiväitävät identiteettiään Venäjän, Euroopan unionin ja Viron valtion monitahoisessa jännitekentässä.

Koulua ja oppikirjoja tarkastellaan neljässä empiirisessä raportissa. Useassa artikkelissa tulevat suoraan tai viitteellisesti näkyviin venäjänkielisen nuorison kasvava perspektiivittömyys ja identiteetin etsintään liittyvät ongelmat, joiden taustalla vaikuttavista tekijöistä tarvitaan (nopeasti) lisää syvempiä analyyseja. Kun monissa Euroopan maissa on vaikea löytää siirtolaislapsille heidän äidinkieltään taitavaa opettajaa, Virossa ongelma on päinvastainen: on puutetta opettajista, jotka voisivat opettaa vähemmistön lapsille maan virallista kieltä (s. 239).

Rein Ruutsoon pohdiskeleva ja moniaineksinen artikkeli diskursiivisesta konfliktista ja Viron kansakunnan muodostamisesta postkommunistisessa tilassa sekä Raivo Vetikin artikkeli monikulttuurisesta demokratias- ta Virossa on sijoitettu kirjan ensimmäiseen osaan käsitteellisteoreettisiksi johdannoiksi. Ne sopivat sellaisiksi, mutta parempi paikka tässä kirjassa niille olisi ollut loppupuolella, ikään kuin selittävässä ja kommentoivassa asemassa. Luin molemmat mainitut artikkelit uudel-

leen kirjan muun aineiston luetuani, ja vaikutelmaksi jäi, että kyseiset kirjoitukset aukaisivat kirjan empiiriset analyysit vielä kerran uuteen valoon. Ruutsoonostaa esiin (politiikan tutkijoille varmasti tuttua) kansallisvaltion ja ihmisoikeuksien suhdetta, jota sosiaalipoliittinen lukija ei ehkä ennestään tunne. Kuitenkin kaikissa maissa vähemmistökyseiset kysymykset ovat sosiaalipoliittisen ja sosiaalityön kentillä jatkuvasti ajankohtaistuvia, ja siksi teoreettinen tieto politiikan syvärakenteista on tärkeää.

Kirjan kruunaa Marju Lauristin ja Mati Heidmetsin lyhyt ja tyylikäs, uusia kysymyksiä hengittävä yhteenveto. Etnisten suhteiden vakiintuminen Virossa on ollut pitkälti sisäsyntyinen kehityskulku, ei ulkoisen paineen edessä toimeenpantu ratkaisu. Vironkielisyyttä tai venäjänkielisyyttä eivät ole homogeenisiä kategorioita eivätkä ne muodosta vastakohtia, vaan ne ovat monisärmäisiä tekijöitä yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuudessa. – Arvioni on, että tästä kirjasta on hyötyä kaikille, jotka ovat tekemisissä vähemmistökyseisten kanssa käytännössä tai tutkimuksessa. Myös monet käsitteet, kuten monikulttuurisuus, etninen pluralismi, integraatio ym., joutuvat hedelemälliseen läpivalaisuun empiirisissä asetelmissä. Kirja antaa paljon tietoa konkreettisesta vähemmistötilanteesta ja yhteiskuntasuhteista Virossa sekä runsaasti heuristisia ideoita, mistä kaikista näkökulmista vähemmistökyseisiä voi tarkastella ja miten niitä voi empiirisesti tutkia.